

ОСНОВИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

Навчальний посібник

РОЗШИРЕННЯ ДЖЕРЕЛ ПРИБУТКУ

СПІЛЬНІ ЦІЛІ ТА ОБОВ'ЯЗКИ

ОБ'ЄДНАННЯ ЗУСИЛ

СТВОРЕННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН

ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО КРЕДИТУВАННЯ

ОСНОВИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

Навчальний посібник

За редакцією доктора економічних наук
В. В. Зіновчука

Допущено
Міністерством аграрної політики України
як навчальний посібник для студентів
вищих аграрних закладів освіти
I — IV рівнів акредитації

Київ
«Вища освіта»
2001

УДК 334.732:631.115.8(075.8)
ББК 65.321.8я73
075

Гриф надано Міністерством
аграрної політики України
(лист № 18-2-1/192 від 22.08.2001 р

Автори:

Зіновчук В. В. (Інститут аграрної економіки УААН),
Молдаван Л. В. (Інститут економіки НАН України),
Моссаковський В. Б. (Інститут аграрної економіки УААН),
Алексійчук В. М. (Інститут аграрної економіки УААН),
Андрусенко Г. О. (Харківський філіал Академії державного управління
при Президентові України),
Бакай С. С. (Полтавська державна аграрна академія),
Балановська Т. І. (Національний аграрний університет),
Борщ А. Г. (Інститут аграрної економіки УААН),
Вороновська О. В. (Таврійська державна агротехнічна академія),
Гончаренко В. В. (Полтавський університет споживчої кооперації України),
Горбонос Ф. В. (Львівський державний аграрний університет),
Добрякова С. В. (Інститут підприємництва та сучасних технологій, м. Житомир),
Завадський Й. С. (Національний аграрний університет),
Земницький В. А. (Кримський державний агротехнічний коледж),
Кононенко Т. В. (Європейський університет фінансів, інформаційних систем,
менеджменту і бізнесу),
Лавринович В. В. (Науково-методичний центр аграрної освіти),
Лобанов М. І. (Таврійська державна агротехнічна академія),
Малік М. Й. (Інститут аграрної економіки УААН),
Ожелевська Т. С. (Таврійська державна агротехнічна академія),
Пантелеймоненко А. О. (Полтавська державна аграрна академія),
Рулєв В. А. (Таврійська державна агротехнічна академія),
Савчук В. К. (Національний аграрний університет),
Стецюк П. А. (Інститут аграрної економіки УААН),
Уланчук В. С. (Уманська державна аграрна академія),
Черевко Г. В. (Львівський державний аграрний університет),
Яворська Т. І. (Таврійська державна агротехнічна академія)

Редакційна колегія:

Зіновчук В. В. (Інститут аграрної економіки УААН),
Молдаван Л. В. (Інститут економіки НАН України),
Моссаковський В. Б. (Інститут аграрної економіки УААН),

Рецензенти:

Березівський П. С., д-р екон. наук (Львів. держ. аграрний ун-т);
Поліщук М. П., д-р екон. наук (Житомир. держ. агроєкологічний ун-т)

Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації
075 Навч. посібник / В. В. Зіновчук, Л. В. Молдаван, В. Б. Моссаковський
та ін.; за ред. В. В. Зіновчука. — К.: Вища освіта, 2001. — 464 с.: іл.
ISBN 966-95995-1-2

Перший в Україні навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих аграрних закладів освіти, присвячений розбудові кооперативного руху у сільському господарстві в процесі формування ринкової економічної системи в нашій країні. Висвітлено концепцію сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, її теоретичні засади та міжнародні принципи, еволюцію й сучасні тенденції розвитку на основі узагальнення закордонного та вітчизняного досвіду. Розглянуто найпринциповіші питання та особливості організаційного забезпечення, маркетингу, бухгалтерського обліку, аналізу господарської діяльності, фінансів, менеджменту.

Для студентів вищих аграрних закладів освіти I – IV рівнів акредитації. Може бути корисним для аспірантів, викладачів, науковців і практиків.

Публікується за часткової фінансової підтримки проекту ТАСІС «Сприяння розвитку сільськогосподарських кооперативних організацій в Україні».

ISBN 966-95995-1-2

ББК 65.321.8я73
© «Аграрна освіта», 2001

ПЕРЕДМОВА

Ідея кооперативної взаємодопомоги і співробітництва — одне з найвагоміших досягнень людської цивілізації. Вже багато років вона захищає селян у різних країнах світу від агресивного ринкового середовища, дає змогу всім бажаючим сільськогосподарським товаровиробникам приєднатися до взаємовигідного широкомасштабного агробізнесу, отримувати справедливу винагороду за свою працю, жити заможнo і бути впевненим у майбутньому. Курс на ринкову трансформацію економіки і розбудову демократичного суспільства відкриває широкі можливості розвитку кооперації і в нашій державі.

Нині завдяки реальній можливості ознайомлення зі світовим і вітчизняним доколективізаційним досвідом поширюється розуміння того, що кооперативи є невід'ємною складовою ринкової економічної системи, що вони — не лише тип підприємства або форма господарювання, а й *ідеологія виживання сільськогосподарського товаровиробника за умов ринкової економіки*. Кооперативи — це не американська, німецька, французька, англійська чи японська модель сільського господарства, а транснаціональна ідея, без застосування якої неможливо забезпечити сільськогосподарському товаровиробникові сприятливі умови господарювання.

Відродження і розвиток кооперативних підприємств у сільському господарстві України є складною соціально-економічною проблемою. Її розв'язання потребує певного часу, напруженої праці, консенсусу в суспільстві та ефективних організаційних рішень. З прийняттям Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997) цей шлях стає реальним і багатообіцяючим, фактично перетворюється на вектор аграрної реформи. Врахування при цьому міжнародних кооперативних принципів, світового досвіду, а також застосування системно-наукового підходу є запорукою цілеспрямованого і послідовного входження України до міжнародного кооперативного руху та передумовою її інтеграції у світову систему господарювання.

Аграрна криза в Україні певною мірою є кризою організаційної структури сільського господарства. Під цим поняттям слід розуміти механізм, за допомогою якого товаровиробники утворюють єдину цілісну систему, що діє за своїми законами незалежно від дій або бажань окремих її членів. Безсумнівно, що організаційна структура сільського господарства України, донедавна представлена лише колективними сільськогосподарськими підприємствами, не відповідає сучасним вимогам адаптації його до умов ринкової економічної системи. Вирішенню цієї проблеми українські економісти-аграрники приділяють особливу увагу. Проте невідворотний характер економічної кризи не дає змоги широко розглянути питання більш віддаленої перспективи. Йдеться про те, що нині немає методологічного підходу до побудови механізму економічного захисту інтересів незалежних сільськогосподарських товаровиробників, здатного замінити існуючу систему державного втручання на таку, що ґрунтується на принципах саморегулювання і самоврядування.

Цю проблему слід розглядати у двох площинах. По-перше, незаперечною є необхідність збереження переваг широкомасштабного виробництва, максимального використання виробничої та соціальної інфраструктури, запобігання відпливу з сільського господарства кваліфікованих кадрів, забезпечення всебічної підтримки вітчизняного товаровиробника і соціального захисту сільського населення. По-друге, нагальною є потреба докорінної зміни системи економічних відносин у сільському господарстві шляхом формування механізму захисту сільськогосподарських товаровиробників економічними методами — через залучення їх у вертикальні інтеграційні процеси, створення власних комерційних організацій, користування перевагами великомасштабного агробізнесу і здійснення ефективного контролю за власним бізнесом без відриву від основної функції — виробництва сільськогосподарської продукції. Саме для цього й створюють сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Отже, предметом цього курсу є економічні відносини сільськогосподарських товаровиробників у процесі їх організованої взаємодії шляхом створення підприємства особливого типу — сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

Завданнями курсу «Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації» є:

1. Формування абстрактного уявлення про тенденції та закономірності становлення ринкової економічної системи у сільському господарстві, роль сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у формуванні та функціонуванні аграрного ринку, їх зв'язок з іншими складовими ринкової інфраструктури.

2. Вивчення суті, призначення та організаційних принципів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх організацій-

ної побудови, системи менеджменту, маркетингових технологій, відносин власності, фінансів, юридичного забезпечення, особливостей бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності.

3. Ознайомлення із закордонним та вітчизняним досвідом розвитку кооперації, проблемами щодо становлення кооперативного руху у сільському господарстві.

Навчальний посібник створено групою авторів, які використали результати власних наукових досліджень, свій практичний досвід у створенні перших в Україні обслуговуючих кооперативів, результати закордонного стажування і спілкування з вітчизняними та зарубіжними колегами-кооператорами. Неоціненним був внесок у цю справу експертів проекту ТАСІС «Сприяння розвитку сільськогосподарських кооперативних організацій в Україні», які практично допомогли вперше в нашій країні закласти основи систематизованого вивчення цього курсу. Апробацією окремих розділів курсу, що була проведена (починаючи з 2000 р.) в Таврійській державній агротехнічній академії (м. Мелітополь), переконливо доведено доцільність введення такої дисципліни, її актуальність і своєчасність, а також високий інтерес до неї з боку студентів, викладачів і практиків. Це стало підставою для відкриття нових спеціалізацій у підготовці фахівців вищого ґатунку.

Фактично це видання є першим у нашій країні навчальним посібником для студентів економічних спеціальностей вищих аграрних закладів освіти, присвяченим розбудові кооперативного руху в сільському господарстві в процесі формування ринкової економічної системи в Україні. Його автори прагнули комплексно і різнобічно охопити організацію та економіку обслуговуючих кооперативів, розкрити їх особливу економічну природу, показати їх адекватність процесам ринкової трансформації і формування демократичного суспільства в Україні. Сподіваємося, що він стане у пригоді всім, хто бажає працювати на благородну справу — відродження кооперації українських аграріїв.

*В. В. Зіновчук,
науковий редактор
доктор економічних наук*

ЗМІСТ

Передмова (В. В. Зіновчук)	3
Розділ 1. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОБСЛУГОВУЮЧА КООПЕРАЦІЯ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ	6
<i>Тема 1. Поняття сільськогосподарської обслуговуючої кооперації (Ф. В. Горбонос, В. В. Зіновчук, Г. В. Черевко)</i>	7
1.1. Обґрунтування необхідності розвитку обслуговуючої кооперації	7
1.2. Соціально-економічна місія кооперації	8
1.3. Ідея, мета і значення кооперації	10
1.4. Міжгосподарська кооперація	13
<i>Тема 2. Кооператив — особлива форма кооперації та неприбуткової господарської діяльності (В. В. Гончаренко)</i>	16
2.1. Еволюція історичних форм кооперації та виникнення перших кооперативів	16
2.2. Кооператив як особлива організаційна форма взаємодопомоги	27
2.3. Кооперативні принципи — основа неприбуткового механізму діяльності та ознака справжніх кооперативів	31
2.4. Види кооперативів та їх класифікація	43
<i>Тема 3. Зарубіжні теорії кооперації та кооперативна доктрина (Т. С. Ожелевська)</i>	46
3.1. Доктрина як спосіб визначення специфіки кооперативу	46
3.2. Специфіка кооперативу за визначенням економічних теорій	49
3.3. Оптимуми кооперативу за мікроекономічним аналізом	51
3.4. Специфіка кооперативу в «теорії агенції» Ж. Дезе	55
<i>Тема 4. Досвід розвитку сільськогосподарської кооперації в зарубіж- них країнах (В. В. Зіновчук)</i>	59
4.1. Генезис та еволюція сільськогосподарської кооперації	59
4.2. Сільськогосподарські кооперативи в сучасному агробізнесі	65
<i>Тема 5. Ретроспектива українського кооперативного руху (А. О. Пантелеймоненко)</i>	86
5.1. Сільськогосподарські асоціації і товариства — перші сільськогос- подарські обслуговуючі кооперативи України	86
5.2. Ощадно-позичкові та кредитні товариства	92
5.3. Сільські споживчі товариства	99
<i>Тема 6. Перспективи формування кооперативного руху в сільському господарстві України (В. В. Зіновчук, В. В. Лавринович, М. Й. Малік)</i>	102
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ, СТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ	108
<i>Тема 7. Мотиви створення кооперативних формувань (Л. В. Молдаван)</i>	109
<i>Тема 8. Методологічні та методичні основи формування організа- ційних систем кооперативів (С. С. Бакай, Л. В. Молдаван)</i>	115
8.1. Особливості обслуговуючого кооперативу як організаційної системи	115
8.2. Методологічні та методичні підходи до проектування організацій- них систем	121
8.3. Проектування обслуговуючих кооперативів	126

Тема 9. Організаційно-економічні основи створення кооперативу (Л. В. Молдаван)	
9.1. Ініціювання створення кооперативу	131
9.2. Виявлення економічної проблеми та вибір виду діяльності, що кооперується, як основа планування організації кооперативу	131
9.3. Базовий бізнес-план як стратегія створення кооперативу	135
9.4. Обґрунтування джерел формування базового капіталу для створення кооперативу	138
Тема 10. Заснування кооперативу (Л. В. Молдаван)	141
10.1. Підготовка установчих документів	147
10.2. Підготовка і проведення установчих зборів	147
10.3. Державна реєстрація	153
Тема 11. Організація функціонування кооперативу (Л. В. Молдаван)	154
11.1. Формування адміністрації та визначення її функцій	156
11.2. Розробка організаційної структури кооперативу	156
11.3. Організація внутрішньої господарської діяльності	158
11.4. Джерела та форми поповнення капіталу в процесі функціонування кооперативу	162
Тема 12. Особливості організації та функціонування окремих видів обслуговуючих кооперативів (М. І. Лобанов, Л. В. Молдаван)	164
12.1. Організація постачальницько-збутових кооперативів	167
12.2. Організація кооперативів із спільного використання техніки	167
12.3. Особливості організації багатофункціональних кооперативів	171
Тема 13. Кредитні кооперативні формування у сільському господарстві (В. В. Гончаренко)	176
13.1. «Сільські каси» Ф. Райфайзена — класична модель сільського кредитного кооперативу	183
13.2. Основні моделі кооперативної системи сільського кредитування	188
13.3. Основи організації кредитних спілок як форми кооперативного кредитування	193
Тема 14. Інформаційно-консультативне забезпечення створення і функціонування кооперативів (М. І. Лобанов)	200
14.1. Роль інформаційно-консультативних служб у створенні і розвитку кооперативів	200
14.2. Організаційні форми інформаційно-консультативних служб	202
Розділ 3. ОСНОВИ КООПЕРАТИВНОГО МАРКЕТИНГУ	206
Тема 15. Сутність та зміст маркетингу (Г. О. Андрусенко)	207
15.1. Поняття і система елементів маркетингу	207
15.2. Маркетинг у сільському господарстві	209
15.3. Маркетинг в обслуговуючих сільськогосподарських кооперативах	212
Тема 16. Комплексне дослідження ринку (Г. О. Андрусенко)	215
16.1. Етапи маркетингової діяльності на рівні сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу	215
16.2. Характеристика основних типів ринків, що визначають можливість дії обслуговуючого кооперативу	218
16.3. Мета, процедура та напрями комплексного дослідження ринку	220
16.4. Заходи цільового маркетингу	223
Тема 17. Стратегія кооперативного маркетингу (Г. О. Андрусенко)	227
17.1. Сутність і склад маркетингового середовища і його особливості для кооперативів	227
17.2. Основні види маркетингових стратегій та їх втілення в кооперативах	232
17.3. Методика розробки маркетингової стратегії кооперативу	235
Тема 18. Маркетингова товарна політика в обслуговуючих кооперативах (Т. І. Яворська)	238
18.1. Суть маркетингової товарної політики в сільськогосподарських кооперативах	238
18.2. Інноваційна політика	239
18.3. Асортиментна політика	242
	461

Тема 19. Ціноутворення в обслуговуючому кооперативі (Т. І. Яворська)	244
19.1. Система ціноутворення в обслуговуючому кооперативі	244
19.2. Встановлення ціни продажу в переробному та заготівельно-збутовому кооперативі	247
19.3. Інформація та її роль у формуванні стратегії ціноутворення кооперативу	249
Тема 20. Система руху товарів у кооперативі, методи та канали розподілу (В. В. Зіновчук, Т. І. Яворська)	251
20.1. Сутність, функції і типи каналів розподілу	251
20.2. Збут сільськогосподарської продукції через кооператив	255
20.3. Кооперативний маркетинг у США	257
Тема 21. Маркетингова політика комунікацій (Т. І. Яворська)	262
21.1. Суть маркетингової політики комунікацій	262
21.2. Реклама та пропаганда — головні інструменти маркетингової комунікації сільськогосподарських кооперативів	264
21.3. Основні етапи створення рекламної кампанії	265
Тема 22. Сільськогосподарська політика та її вплив на кооперативний маркетинг (Т. І. Яворська)	269
22.1. Державне регулювання цін в агропромисловому секторі країн Європейського Союзу	269
22.2. Вплив сільськогосподарської політики США на кооперативний маркетинг	272
22.3. Розвиток обслуговуючих кооперативів у контексті аграрної політики України	273
Розділ 4. ФІНАНСИ, ОБЛІК ТА ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВАХ	276
Тема 23. Фінансова діяльність кооперативів (А. Г. Бориц, С. В. Добрякова)	277
23.1. Характеристика і склад грошових надходжень	277
23.2. Управління фінансовою діяльністю	281
Тема 24. Порядок оподаткування (Т. В. Кононенко)	286
Тема 25. Розрахунки кооперативів (В. М. Алексійчук)	296
Тема 26. Управління інвестиційним процесом кооперативу (П. А. Стецюк)	304
Тема 27. Бухгалтерський облік (О. В. Вороновська, В. Б. Моссаковський)	312
27.1. Організація обліку	312
27.2. Форми обліку	316
27.3. Основні положення обліку	318
27.4. Загальні положення обліку доходів, витрат та фінансових результатів	330
27.5. Облік доходів і витрат в окремих видах кооперативів	338
27.6. Облік доходів і витрат на спільне використання необоротних активів	349
Тема 28. Економічний аналіз діяльності обслуговуючих кооперативів (В. А. Зebницький, В. К. Савчук, В. С. Уланчук)	351
28.1. Загальні положення	351
28.2. Аналіз ресурсного забезпечення кооперативів	353
28.3. Аналіз собівартості продукції кооперативів	355
28.4. Особливості аналізу діяльності окремих кооперативів	356
Розділ 5. УПРАВЛІННЯ ТА СТРАТЕГІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ	370
Тема 29. Теоретичні і методологічні основи менеджменту (В. А. Рудьєв)	371
29.1. Суть і зміст менеджменту	371
29.2. Основні принципи управління	372
29.3. Особливості й організація управлінської діяльності	374
Тема 30. Особливості і зміст основних функцій менеджменту (В. А. Рудьєв)	377
30.1. Сутність, призначення і класифікація функцій управління	377
30.2. Кооперативне планування	379
30.3. Організація і координація в менеджменті	382
30.4. Мотивація і контроль	383

Тема 31. Особливості управління в кооперативах (В. А. Рудьєв)	384
31.1. Система управління	384
31.2. Органи управління	386
31.3. Органи контролю	389
31.4. Демократизація кооперативної діяльності	390
Тема 32. Управління персоналом (Т. І. Балановська)	392
32.1. Визначення потреби в персоналі	392
32.2. Технологія управління персоналом	394
32.3. Використання персоналу та управління його діловою кар'єрою	398
Тема 33. Розробка та процес ухвалення управлінських рішень (Й. С. Заводський)	400
33.1. Особливості ухвалення управлінських рішень	400
33.2. Види управлінських рішень і вимоги до них	403
33.3. Організація і контроль виконання управлінських рішень	406
Тема 34. Формування цілей (В. А. Рудьєв)	409
34.1. Місія — філософія існування кооперативу	409
34.2. Цілі кооперативу і методи їх формування	411
34.3. Ієрархія цілей в кооперативній діяльності	415
Тема 35. Стратегічний аналіз, оцінка та прогнозування чинників середовища (В. А. Рудьєв)	417
35.1. Елементи зовнішнього середовища кооперативу та їх взаємодія	417
35.2. Елементи внутрішнього середовища та їх оцінка	420
35.3. Стратегічний аналіз діяльності кооперативу	422
Тема 36. Концептуальні основи стратегій сільськогосподарських кооперативів (В. А. Рудьєв)	429
36.1. Суть і значення стратегії в діяльності обслуговуючого кооперативу	429
36.2. Чинники вибору стратегії	432
36.3. Характеристика стратегій та умов їх ефективної реалізації	433
Тема 37. Обґрунтування вибору стратегії кооперативу (В. А. Рудьєв)	438
37.1. Вибір стратегій та шляхів досягнення мети	438
37.2. Основні принципи розробки стратегії	440
37.3. Керівництво процесом виконання стратегії	442
Тема 38. Корпоративна культура і стратегічне лідерство (В. А. Рудьєв)	445
38.1. Корпоративна культура і стратегія кооперативу	445
38.2. Здійснення стратегічного лідерства	446
Глосарій	449
Список рекомендованої літератури	455

Навчальне видання

*Зіновчук Віталій Володимирович,
Молдаван Любов Василівна,
Моссаковський Валерій Борисович та ін.*

ОСНОВИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

Навчальний посібник

За редакцією доктора економічних наук
В. В. Зіновчука

Оправа і титул художника *В. С. Жиборовського*
Комп'ютерна верстка *Л. М. Кіпріянової*

Підписано до друку 03.10.2001 р. Формат 60×84/16.
Папір офс. № 1. Гарнітура Century Schoolbook. Офс. друк.
Ум.-друк. арк. 36,83. Обл.-вид. арк. 33,25.
Зам. № 1—412.

Видавництво «Вища освіта»,
Київ-110, вул. В. Василевської, 13, корп. 1

Надруковано з плівок, виготовлених у видавництві «Вища освіта»,
в АТ «Київська книжкова фабрика»,
01054, м. Київ, вул. Воровського, 24.